

आग्रा येथे छत्रपती शिवाजी महाराजांचे
भव्य स्मारक उभारण्याबाबत.....

महाराष्ट्र शासन
पर्यटन व सांस्कृतिक कार्य विभाग,
शासन निर्णय क्रमांक : समिती-२०२५/प्र.क्र.१३/पर्यटन-२
हुतात्मा राजगुरु चौक, मादाम कामा रोड,
मंत्रालय, मुंबई - ४०० ०३२
दिनांक : २१ मार्च, २०२५

वाचा : मा.मुख्यमंत्री सचिवालय यांची दि.२१.०२.२०२५ ची टिप्पणी.

प्रस्तावना :

छत्रपती शिवाजी महाराजांच्या जयंतीला ३९५ वर्ष पूर्ण झाली. यानिमित्ताने आग्रा येथे आयोजित करण्यात आलेल्या कार्यक्रमात मा.मुख्यमंत्री महोदयांनी यानिमित्ताने असे आश्वासन दिले की, “आग्रा शहरात ज्या ठिकाणी छत्रपती शिवाजी महाराजांना नजरकैद करून ठेवले होते, ती वास्तू महाराष्ट्र शासनामार्फत अधिग्रहीत करून तेथे भव्य स्मारक उभारण्यात येईल, आणि याकरीता आवश्यक त्या निधीची तरतूद अर्थसंकल्पात करण्यात येईल.” त्यानुसार पर्यटन विभागास नोडल विभाग म्हणून निदेशित केले आहे. छत्रपती शिवाजी महाराज आग्रा येथे शत्रूच्या नजरकैदेत होते, तेथून अत्यंत चातुर्याने आणि आश्चर्यकारकपणे महाराष्ट्रात सुखरूप परत आले. या ऐतिहासिक गोष्टीचे स्थान महाराष्ट्राच्या इतिहासात अत्यंत मौल्यवान आहे. महाराजांच्या आग्रा येथील मुक्कामी असलेल्या नजरकैदेतील वास्तूच्या / स्थळाच्या ठिकाणी भव्य स्मारक करण्याचा शासनाचा विचार आहे, आणि त्यानुसार खालीलप्रमाणे निर्णय घेण्यात येत आहे.

शासन निर्णय :

मराठा साम्राज्याने सतराव्या आणि अठराव्या शतकात भारताच्या विविध ठिकाणी आपले साम्राज्य निर्माण केले. छत्रपती शिवाजी महाराजांनी स्वराज्याची स्थापना करून रयतेचे राज्य निर्माण केले. हे राज्य निर्माण करण्यासाठी महाराजांना अनेक कष्टप्रद आव्हाने स्वीकारावी लागली. प्रसंगी काही ठिकाणी माघार सुद्धा घेऊन तह करण्यात आले. यापैकीच मिर्झाराजे जयसिंग यांच्यासोबतचा सन १६६५ मध्ये केलेला “पुरंदर तह” असाच ऐतिहासिकदृष्ट्या महत्त्वाचा मानला गेला. या करारानुसार महाराजांनी अनेक किल्ले मुघलांना परत केले, तसेच या तहानुसार महाराज बाळराजे शंभुराजे आणि काही निवडक मावळ्यांसह मुघल दरबारात उपस्थित राहिले. यावेळी महाराजांचा मुघल दरबाराकडून अवमान झाल्यामुळे महाराज दरबार सोडून गेले आणि आपल्या स्वाभिमानाची स्वभावाचे दर्शन घडविले. मात्र यानंतर मुघलशाहीने महाराजांना आग्रा येथे नजरकैदेत ठेवले गेले. हा कालावधी सुमारे चार महिने होता. कालांतराने महाराजांनी आपल्या चातुर्याने आणि अत्यंत अविस्मरणीय पद्धतीने या नजरकैदेतून बाळराजे संभाजीराजेसह मावळ्यांची सुटका करून सुखरूप महाराष्ट्रात परत आले.

०२. अशा या ऐतिहासिक आणि महाराष्ट्रीयन अभिमानाच्या बाबी मराठी पर्यटक आग्रा येथे गेल्यानंतर ज्या ठिकाणी छत्रपती शिवाजी महाराज नजरकैदेच्या ठिकाणी राहिले त्या ठिकाणी आर्वजून जाण्याचा प्रयत्न करतो, मात्र या ठिकाणी कोणतीही ऐतिहासिक बाब, स्मारक, संग्रहालय नसल्याकारणाने या पर्यटकांना माहिती समजत नाही. छत्रपती शिवाजी महाराज हे महाराष्ट्राचे आराध्यदैवत आहेत. त्यांनी महाराष्ट्राच्या बाहेर अशाप्रकारचा अत्यंत दुर्मिळ असा केलेला पराक्रम ही इतिहासातील अत्यंत महनीय आणि अभ्यासपूर्ण बाब आहे. आजही मराठीसह इतर सर्व इतिहास संशोधक या बाबीचा अभ्यास करत आहेत. ही घटना लक्षात घेता आणि मराठा साम्राज्याच्या पताका डौलाने फडकविल्या गेल्या होत्या अशा त्या महान वीरांच्या पराक्रमाची साक्ष देणारी बरीच स्थळे महाराष्ट्राच्या बाहेर अपरिचित आहेत. अशा स्थळासाठी आणि त्या दैदिप्यमान इतिहासाचे उदात्तीकरण आणि तो वारसा पुढच्या पिढ्यांकडे कायम रहावा, त्या स्थळांची, त्या वारशांची जतन, संवर्धन आणि विकास करण्याकरिता शासनाने इतर राज्यातील अशी स्थळे सुद्धा विकसित करण्याचा जाणीवपूर्वक निर्णय घेतला आहे.

०३. उत्तरप्रदेश मधील “आग्रा येथे छत्रपती शिवाजी महाराजांचे भव्य स्मारक” निर्माण करण्याकरीता खालीलप्रमाणे कार्यवाही करण्यात येईल:-
१. महाराष्ट्र शासन स्वनिधीतून आग्रा येथे छत्रपती शिवाजी महाराज ज्या ठिकाणी नजरकैदेत होते, ती जागा/वास्तू अधिग्रहित करेल.
 २. शासनाकडून या ठिकाणी छत्रपती शिवाजी महाराजांचे भव्य स्मारक निर्माण करण्यात येईल, या शौर्य स्मारकामध्ये महाराजांचा जाज्वल्य इतिहासाचा योग्य तो परिणाम साधण्यासाठी विभागामार्फत आवश्यक ते उपक्रम (संग्रहालय, दृक्श्राव्य कार्यक्रम, माहितीपट इ.इ.....) राबविण्यात येईल.
 ३. या प्रकल्पाकरीता जमीन अधिग्रहण आणि इतर तद्गुणंगिक बाबीकरीता पर्यटन विभाग “नोडल विभाग” म्हणून कार्यवाही करेल त्याअंतर्गत “महाराष्ट्र पर्यटन विकास महामंडळ” हे “कार्यान्वयीन यंत्रणा” म्हणून कार्यरत राहतील.
 ४. पर्यटन विभाग या प्रकल्पाकरीता आवश्यक त्या निधीची तरतूद करेल.
 ५. आग्रा येथे छत्रपती शिवाजी महाराजांचे भव्य स्मारक निर्माण करण्याकरीता व इतर बाबीकरीता मा.मंत्री (पर्यटन) यांच्या अध्यक्षतेखाली इतिहास तज्ञांची / जाणकारांची वेगळ्याने समिती निर्माण करण्यात येईल.
०४. सदर शासन निर्णय महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या संकेतस्थळावर उपलब्ध करण्यात आला असून, त्याचा संकेतांक २०२५०३२११३३८००८८२३ असा आहे. हा आदेश डिजिटल स्वाक्षरीने साक्षांकित करून काढण्यात येत आहे.
- महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने,
- (विजय कृष्णाजी पोवार)
उप सचिव, महाराष्ट्र शासन
- प्रति,
१. मा.राज्यपाल महोदयांचे सचिव, राजभवन, मुंबई
 २. मा.सभापती, महाराष्ट्र विधानपरिषद, विधानमंडळ सचिवालय, विधानभवन, मुंबई
 ३. मा.अध्यक्ष, महाराष्ट्र विधानसभा, विधानमंडळ सचिवालय, विधानभवन, मुंबई
 ४. मा. मुख्यमंत्री यांचे अपर मुख्य सचिव, मंत्रालय, मुंबई
 ५. मा. उप मुख्यमंत्री (वित्त, नियोजन व राऊशु) यांचे सचिव, मंत्रालय, मुंबई
 ६. मा. उप मुख्यमंत्री (नगर विकास व गृहनिर्माण) यांचे सचिव, मंत्रालय, मुंबई
 ७. मा.मंत्री, पर्यटन, खनिकर्म आणि माजी सैनिक कल्याण यांचे खाजगी सचिव, मंत्रालय, मुंबई
 ८. मा.मंत्री (सर्व) यांचे खाजगी सचिव, मंत्रालय, मुंबई
 ९. मा.राज्यमंत्री (सर्व) यांचे खाजगी सचिव, मंत्रालय, मुंबई
 १०. मा.मुख्य सचिव यांचे स्वीय सहाय्यक, मंत्रालय, मुंबई
 ११. प्रधान सचिव (पर्यटन) यांचे स्वीय सहाय्यक, मंत्रालय, मुंबई
 १२. सर्व अपर मुख्य सचिव/ प्रधान सचिव / सचिव यांचे स्वीय सहाय्यक, मंत्रालय, मुंबई
 १३. व्यवस्थापकीय संचालक, महाराष्ट्र पर्यटन विकास महामंडळ, मुंबई
 १४. संचालक, पर्यटन संचालनालय, मुंबई
 १५. निवासी आयुक्त, महाराष्ट्र सदन, नवी दिल्ली
 १६. उपसचिव (पर्यटन-१) यांचे स्वीय सहाय्यक, पर्यटन व सांस्कृतिक कार्य विभाग, मंत्रालय, मुंबई
 १७. निवड नस्ती (पर्यटन-२).